

vo Žodynui didoką pluoštą lapelių su kruopščiai užrašytais įdomiais sakiniiais. Tokių lapelių Grinaveckienė yra pateikusi apie 30 000. Vien iš jos surinktų žodžių išeitų didelis žodyno tomas. Daugelis jos užrašytų žodžių yra patekę į „Lietuvių kalbos žodyno“ išspausdintus tomus. Daug jų bus panaudota ir Žodyno papildymams. Jos žodžiai rinkti iš visos Lietuvos, iš visų lietuviškai kalbančių parapijų. Bet, žinoma, daugiausia iš Jurbarko, kur ji leisdavo savo atostogas, kur daugelis ją pažinojo ir gerbė. Žodynas skaudžiai pasiges tokios žodžių rinkėjos...

Kad gabus ir darbštus žmogus daug davė lietuvių kalbos mokslui, nieko nuostabaus. Bet ar įmanoma įsivaizduoti, kad didžiausią savo darbų dalį Grinaveckienė atliko jau kankinama nepagydomos ligos. Kiekvienas žengtas žingsnis jai buvo nepakeliamai skausmingas. Savo kančia nešina ji ėjo ir ėjo per Lietuvą, pas lietuvius... kol priglaudė nuo gimtųjų namų matomi Jurbarko kapai.

Jonas Paulauskas

JANIS ENDZELYNAS MOKINIŲ IR BENDRADARBIŲ ATMINTYJE

Jānis Endzelīns atmiņās, pārdomās, vēstulēs. Sast. Dzidra Barbare, Brigita Bušmane. Red. kol. B. Bušmane, A. Stafecka, V. Skujiņa (red. kol. vad.), M. Stengrevica. Rīga, 1999: Latviešu valodas institūts, 323 p.

Latvių kalbos institutas išleido įdomią atsiminimų knygą apie žymiausią latvių kalbos tyrėją Janį Endzelyną, kurį lietuvių kalbininkai, tai nurodoma ir šioje knygoje, yra pavadinę latvių milžinu. Skelbiama beveik keturiasdešimties autorių atsiminimai. Vyriausioji jų Mėrija Saulė-Sleinė, gimusi praėjusio šimtmečio pabaigoje, susipažinusi su J. Endzelynu dar jaunystėje ir drauge praleidusi paskutinius jo gyvenimo metus, jauniausioji, be kita ko, knygos redakcinės kolegijos vadovė, Valentina Skujinia, su studentų delegacija sveikinusi kalbininką 85-ųjų gimimo metinių proga ir laidotuvių procesijoje nešusi vieną iš jo ordinų.

Galima sakyti, visuose atsiminimuose J. Endzelynas iškyla kaip nepaprasta asmenybė. Visiems didžiulį įspūdį paliko jo legendinis punktualumas, be jokių užrašų skaitytos turiningos paskaitos, griežti egzaminai, nepakantumas jokioms kalbos klaidelėms (net menkiausioms tarmybėms), nesitaikstymas su jokiais autoritetais.

Ypač daug įdomios informacijos ne tik apie J. Endzelyno asmenybę, bet ir apie visą Latvijos kultūrinį gyvenimą, pirmiausia universitetą ir jo profesūrą, randame Karlio Dravinio, jo žmonos Veltos Rūkės-Dravinios, Rūdolfo Grabio atsiminimuose (pastarieji iš dalies jau buvo paskelbti R. Grabiui skirtoje knygoje *Savai valodai*, Rīga, 1997).

Knygoje atsiskleidžia tragiški pokario metų latvių kalbotyros puslapiai. Prieš J. Endzelyną nukreipiama pagrindinė marksizmo šalininkų ugnis. Į kovą prieš mokslininką įsitraukia net ir komjaunimo organizacija. Jis priverčiamas palikti universitetą. Spaustuvėje vos nesunaikinamas jau beveik baigtas rinkti latviškas „Lettische Grammatik“ tekstas. (Ar ne likimo ironija: 1958 m. J. Endzelynui už šią knygą paskiriama Lenino premija!). Pats pagrindinis tarybinis latvių ideologas Arvydas Pelšė 1952 m. išspausdina straipsnį „Latvių kalbotyros padėtis ir respublikos kalbininkų uždaviniai“, kuriame niekinamas žymusis kalbininkas ir jo mokykla. Ir, žinoma, darosi liūdna, kai iš knygoje skelbiamų atsiminimų sužinome, kad ne vieną kartą J. Endzelyną „triuškinęs“ ilgametis Kalbos ir literatūros instituto direktorius Evaldas Sokolas pats yra buvęs kankintas Ježovo kalėjimuose. Deja, šis komunistas idealistas ir savo gyvenimo pabaigoje pateko į didelę valdžios nemalonę.

Esama knygoje ir linksmesnių vietų. Štai J. Endzelynas 1934 m. egzaminuoja stojančiuosius į universitetą (tarp jų yra ir V. Rūkė, būsimoji V. Rūkė-Dravinia). Latvijoje ką tik po perversmo į valdžią atėjęs Karlis Ulmanis. Vieno iš egzaminuojamųjų profesorius staiga paklausia: „Ką jūs žinote apie Karli Ulmani?“. Šis, vos kvapą atgaudamas, išpyškina Latvijos prezidento biografijos duomenis. „Ne apie šį Karli Ulmani jūsų klausiu“, – pertraukia J. Endzelynas. Jis mat norėjęs sužinoti, ką būsimasis studentas žino apie XIX a. latvių leksikografą vyskupą Karli Christianą Ulmanį.

Arba štai Karlis Dravinis, į egzaminą atėjęs kariška uniforma, po egzamino kareiviškai sumuša kulnėmis, staigiu judesiu kelia ranką prie galvos ir tik auditorijoje pamatęs šypsenas apsižiūri, kad jis be kepurės...

Kai Kalbos ir literatūros instituto mokslinės tarybos posėdyje vienas tarybos narys, dėl kažko prieštaraudamas J. Endzelynui, nurodo, kad taip manęs ir Janis Loja, o šis „yra profesorius ir senas žinomas kalbininkas“, J. Endzelynas supykęs savo oponentui atkerta: „Kad jis yra senas, dėl to abejonės nėra, bet kad jis taip pat ir žinomas kalbininkas, nėra žinoma“.

Negali nejaudinti J. Endzelyno korespondencija su atsidūrusiais Sibire jo mokiniais. Jis nepabūgo su jais susirašinėti, siuntė jiems savo knygas, net pinigų. Kai iš Tolimųjų Rytų grįžusi viena jo mokinė norėjo padėkoti už moralinę ir materialinę paramą, profesorius tik šyptelėjo, numojo ranka ir ištare: „Neatsimenu – esu užmiršęs. Džiaugiuosi jus matydamas“. Kai vertėja Milda Grynfeldė, grįžusi iš Taišeto lagerio, iš J. Endzelyno pasiskolino nemažą pinigų sumą būstui įsigyti ir vėliau norėjo ją grąžinti – šis pinigų atsisakė.

Lietuvių skaitytojams įdomu, kad buvusios J. Endzelyno mokinės laiškuose džiaugiasi, jog tremtyje jos gerokai pramokusios lietuvių kalbos, rašo, kad latvių mokyklose reikėtų daugiau susipažinti su lietuvių literatūra, nepasitenkinti vien lietuvių liaudies dainomis, kaip buvę iki šiol. J. Endzelynas, atsakydamas į vieną tremtinės laišką, priduria: „Jūsų išvaizda (korespondentė J. Endzelynui buvo atsiuntusi savo nuotrauką. – A. S.) ir tai, kad galite skirti laiko lietuvių

kalbai ir Salomėjos Nėries poezijai, leidžia manyti, kad dabar galite ne tik egzistuoti, bet ir gyventi“.

Arba štai be galo tragiško likimo vertėja, poliglotė Silvija Kuzė, du kartus ištremta į Sibirą, nuo arešto slapsčiusis ir Lietuvoje, gauna uždavinių Tomsko universiteto Mokslinėje bibliotekoje sutvarkyti užsienio kalbomis išleistas knygas. Bibliotekos rūsyje ji pamato didžiulę apipelijusių, voratinkliais apraizgytų knygų krūvą (jai atrodo, kad čia gali būti apie 10 tūkstančių, o direktoriaus apskaičiavimu – 20–30 tūkstančių knygų). Pradėjęs tvarkyti šią „mėšlų krūvą“, latvės dėmesį patraukia 1903 m. išleistas antrasis Krišjanio Barono „Latvių dainų“ tomas. Žinoma, ji neiškenčia nepavarčius tolimoje tremtyje savo širdžiai tokią mielą knygą. Ją nustebina knygoje pasitaikančios „rūpestinga smulkia rašysena rašytos pastabos, kurios liudija, kad dainų skaitytojas buvo kalbininkas“. Čia pat randa ir keletą popieriaus skiautelių, kurios jai galutinai padeda išaiškinti, kad šių pastabų autorius Kazimieras Būga¹.

Šios apžvalgos autorius prisimena, kai 1961 m. profesoriai Borisas Larinas ir Kostas Korsakas aptarinėjo jo straipsnį apie neseniai mirusį latvių kalbininką. Jie jaunam autoriui patarė į straipsnį įrašyti ir kokią nors kritišką pastabėlę. B. Larinas, pusiau juokaudamas, pasakė: „Ką jūs – saulėje ir tai esama dėmių“.

Skaitydami atsiminimus, tokių „dėmelių“ galėtume rasti ir Janio Endzelyno gyvenimo kelyje. Ne visada jis sutarė su savo kolegomis². Kažkodėl nenorėjo, kad jaunesni kalbininkai laiktų daktaro egzaminus. Daugelis buvo nustebę, kai vieno doktorantūros egzamino neišlaikė savo bičiulių ir kolegų tiesiog genialiu kalbininku laikytas Alvilis Augstkalnis³. Gana prieštaringa, galima sakyti, pagrindinės J. Endzelyno pagalbininkės Edytės Hauzenbergos-Šturmės laikysena. Keistoki žymiojo kalbininko santykiai su broliu. Labai komplikotas jo šeimyninis gyvenimas. Tačiau šios „dėmelės“ anaipol negali užtemdyti Janio Endzelyno, kaip mokslininko, didybės⁴.

Algirdas Sabaliauskas

¹ K. Būga 1919–1920 m. profesoriavo Tomske.

² „Galima drąsiai teigti, kad latvių kalbos tyrime ir medžiagos kaupime būtų buvę daugiau pasiekta ir padaryta, jeigu Endzelynas, pats svarbiausias šios srities ramsis ir stulpas, būtų galėjęs kiek daugiau rasti bendrą kalbą su kitais savo kolegomis“, – K. Dravinis.

³ A. Augstkalnis 1940 m. apsipylė benzinu ir susidegino. Kai šią tragišką žinią J. Endzelynui pranešė V. Rūkė-Dravinia, šis sušnabždėjo: „Bent jau būtų pagalvojęs apie savo vaikus“.

⁴ Labai gaila, kad dėl nesutarimų rašybos klausimais šioje knygoje nebuvo išspausdintas Rasmos Gryslės straipsnis „Endzelynas ir jo giminė“ (Endzelins un viņa dzimta), kuriame pateikiama įdomių faktų apie žymiojo kalbininko prosenelius, jo palikuonis, pavardės kilmę (visų trijų brolių skirtinga pavardžių rašyba, pavardė kilusi iš vok. žem. *Hänselin* – mažiškinė žodžio *Hans* 'Jonas' forma, kuri reiškė ne tik 'Jonelis', bet ir 'mažasis pirštas'). R. Gryslės straipsnis vėliau buvo paskelbtas laikraštyje „Brīvā Latvija“ (1999 g. 8. maijs – 14. maijs, Nr. 18(607)), plg. t. p. A. Mieze, R. Grisle. *Endzelina dzimtas uzvārds*. – Ten pat, 1998 g. 3–9. janv. Nr. 1(542).